Projekt „Eesti 20. sajandi (1870–1991) sõjalise ehituspärandi kaardistamine ja analüüs”

Kõnnu (Rahu) lennuväli
Saaremaa vallas
Saare maakonnas

Sisukord

1. Kohustuslikud andmed 2
2. Asukoha skeemid 3
3. Fotod 13
4. Täiendav info 36

Koostajad:
Ain Tähiste
Mart Mõniste

Kärdla
2019

1. Kohustuslikud andmed

1.1	**Algne nimetus**	Kõnnu lennuväli
1.2	**Hilisem(ad), sh praegune(sed) nimetus(ed)**	Kõnnu (Rahu) lennuväli
1.3	**Aadress**	Saare maakond, Saaremaa vald, Vilidu küla. Mäemõisa (22,8 ha), tunnus: 85801:001:0529 Baasi laut (0,5 ha), tunnus: 85801:001:0829
1.4	**Koordinaadid**	58°26′37.15″, 22°49′15.72″ 6478752.8,431156.4
1.5	**Algne teave, sh ajalugu**	1939-1940. a ajas Nõukogude sõjavägi 15 peret minema, et äravõetud 200 ha põllumaad planeerida sõjaväelennuväljaks ja 40 ha metsa sõjaväelinnakuks (rahvasuus Kõnnu baas). Ehitati 1940-1941. a, lennurajad ei saanudki enne sõda valmis. Sõja ajal hooned lammutati.
1.6	**Praegune funktsioon**	Kaks hoonet ümber ehitatud karjalaudaks, neist üks kasutusel. Kasarmud lammutatud, keldritest alles varemed
1.7	**Seisukorra hinnang**	Linnak tugevalt võsastunud, hoonete asukohad raskesti leitavad. Algne teede struktuur säilinud, aga tuulemurru pärast kohati läbimatu.
1.8	**Ümbruse lühikirjeldus**	Linnak jään Kuivastu-Kuressaare maanteest ja Kõnnu külast 1,8 km ida poole, Valjala 4 km,
1.9	**Joonised**	Hoonete ja asukoha skeemid (19)
1.10	**Fotod**	Tänapäevased fotod (46)
1.11	**Seotud ehitised**	
1.12	**Põhiüksus**	
1.13	**Lisateave**	Lennuvälja ala jäi linnakust lõuna poole, kasutusel põllumaana, aratuntavaid objekte ei leidu.
1.14	**Töö teostamise aeg**	Välitööde aeg 12.11.2019
1.15	**Koostaja andmed**	Ain Tähiste, Mart Mõniste

Saaremaa-K6nnu-aerodroom.docx

2. Asukoha skeemid

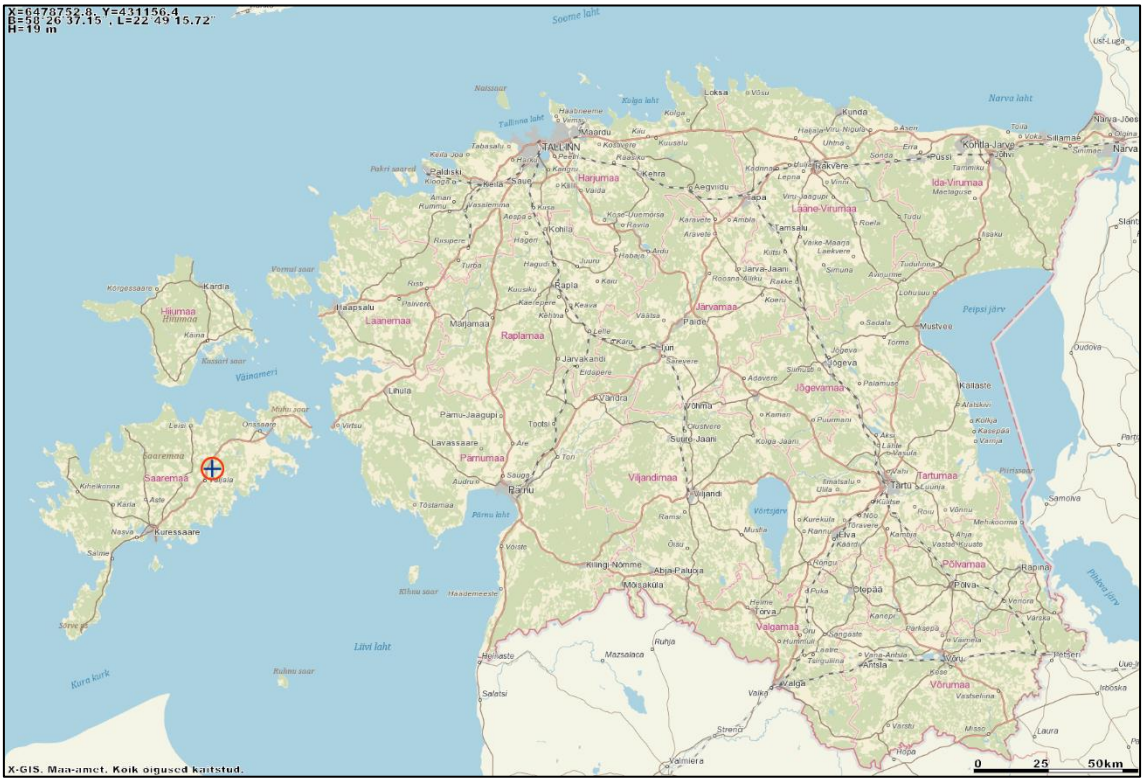

Skeem 1. Kõnnu (Rahu) lennuväli Saaremaal. Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

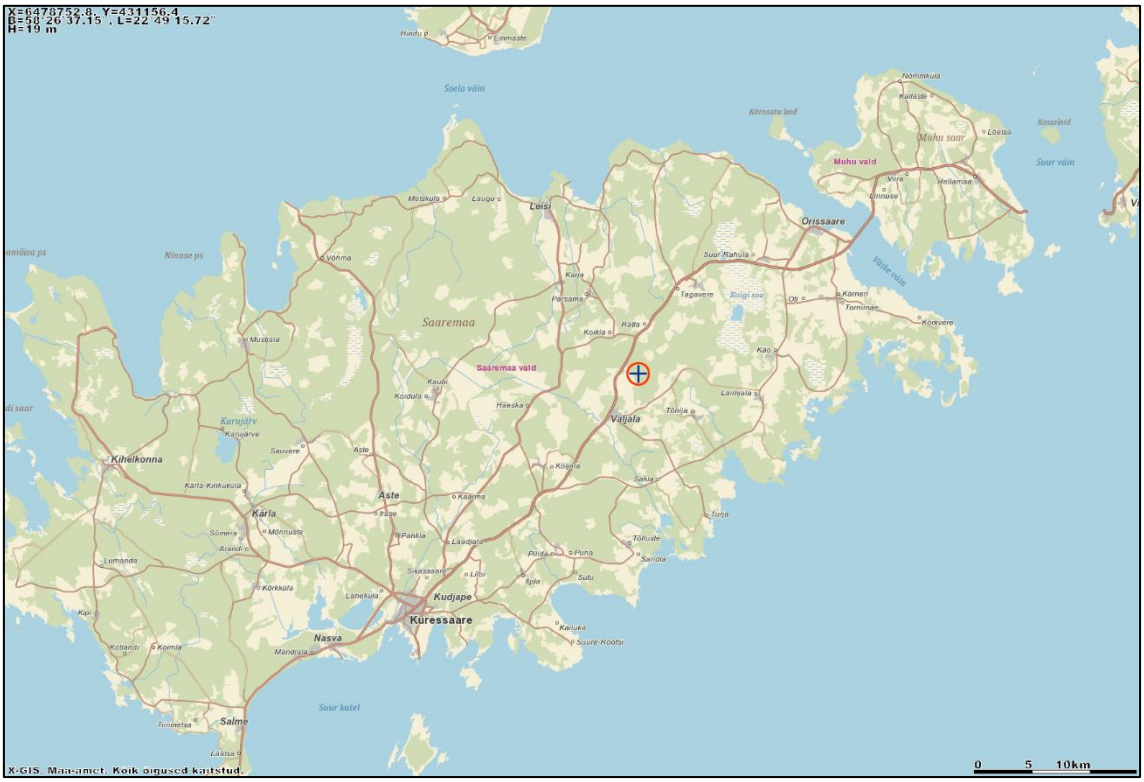

Skeem 2. Kõnnu (Rahu) lennuväli Saaremaal. Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

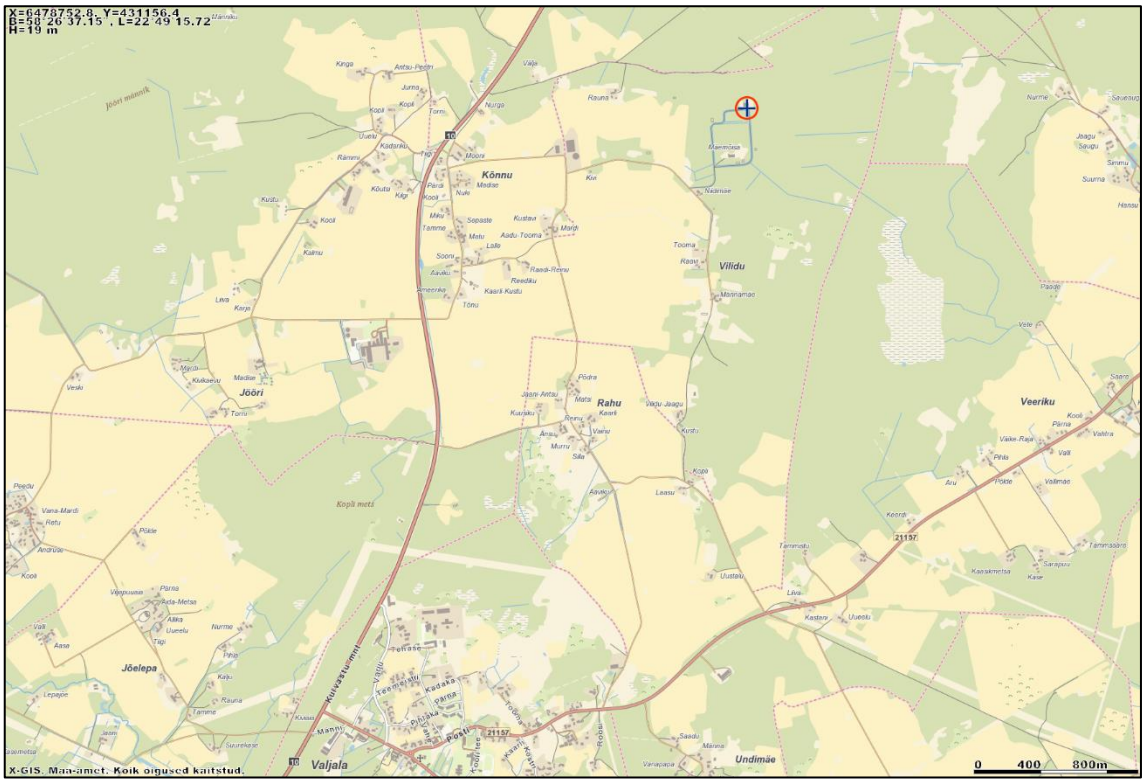

Skeem 3. Kõnnu (Rahu) lennuväli Saaremaal. Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

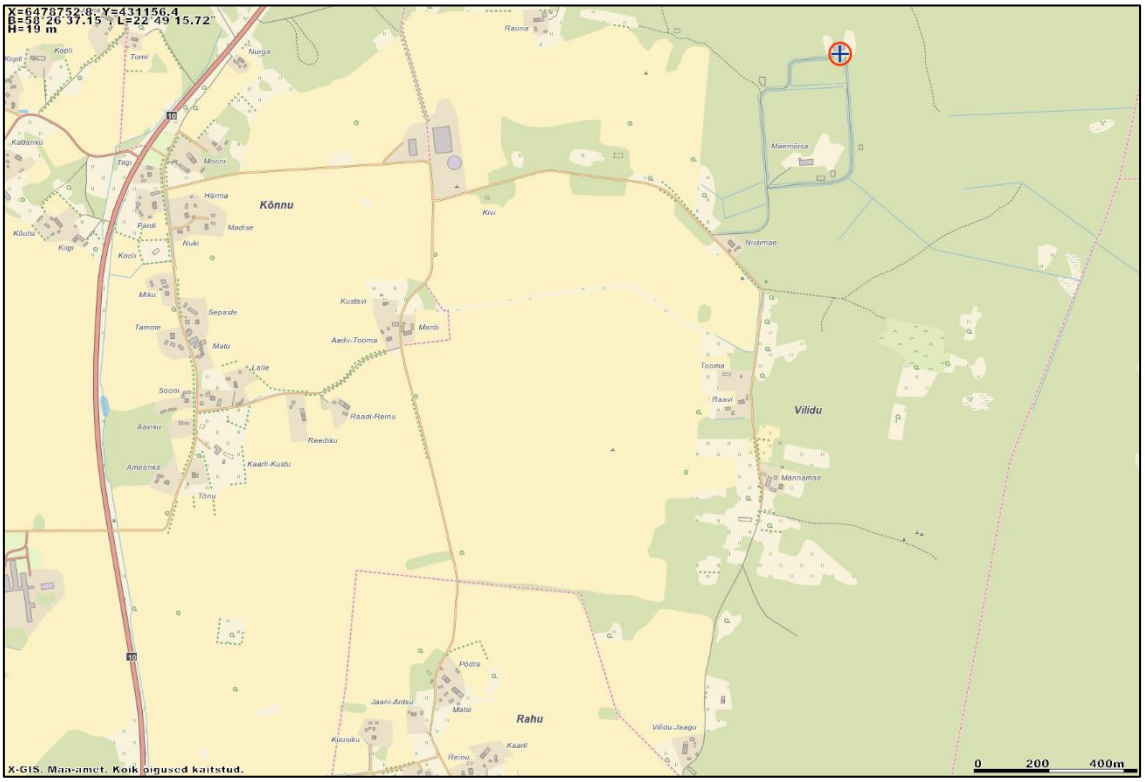

Skeem 4. Kõnnu (Rahu) lennuväli Saaremaal. Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

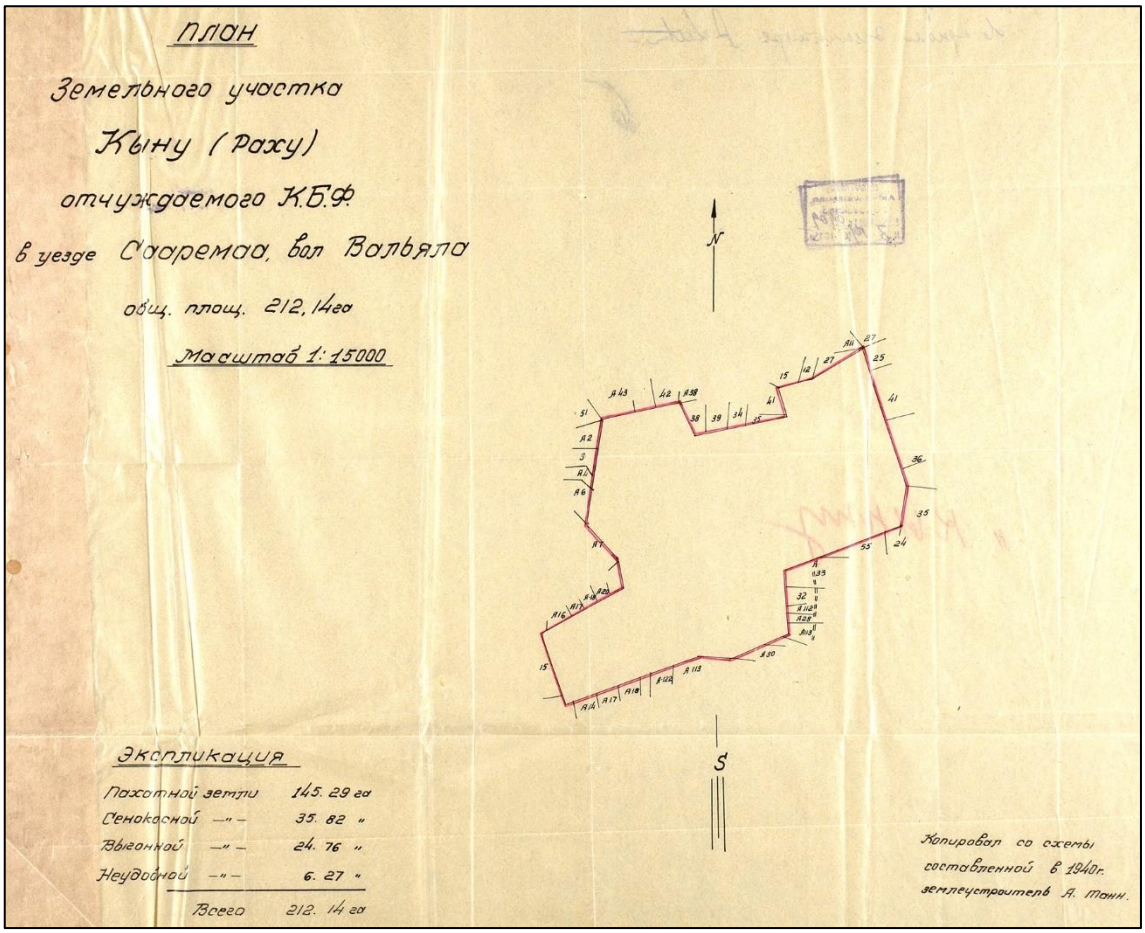

Skeem 5. Kõnnu lennuvälja maaeraldus 1945. aastast, koostatud 1940. aasta plaani alusel.
Allikas Riigiarhiiv 0-1_016_0000012_00006

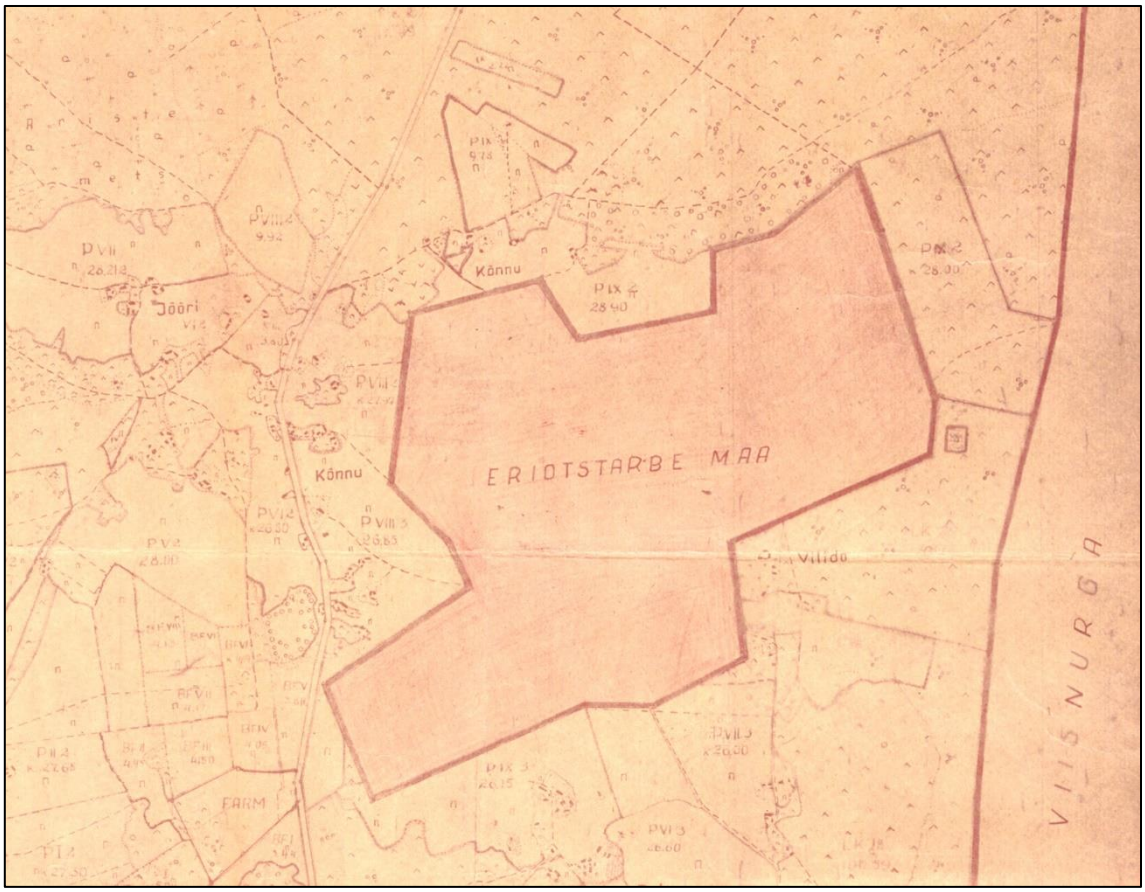

Skeem 6. Kõnnu lennuvälja maaeralduse skeem 1956. aastast.
Allikas Riigiarhiiv 0-1_016_0000141_00135

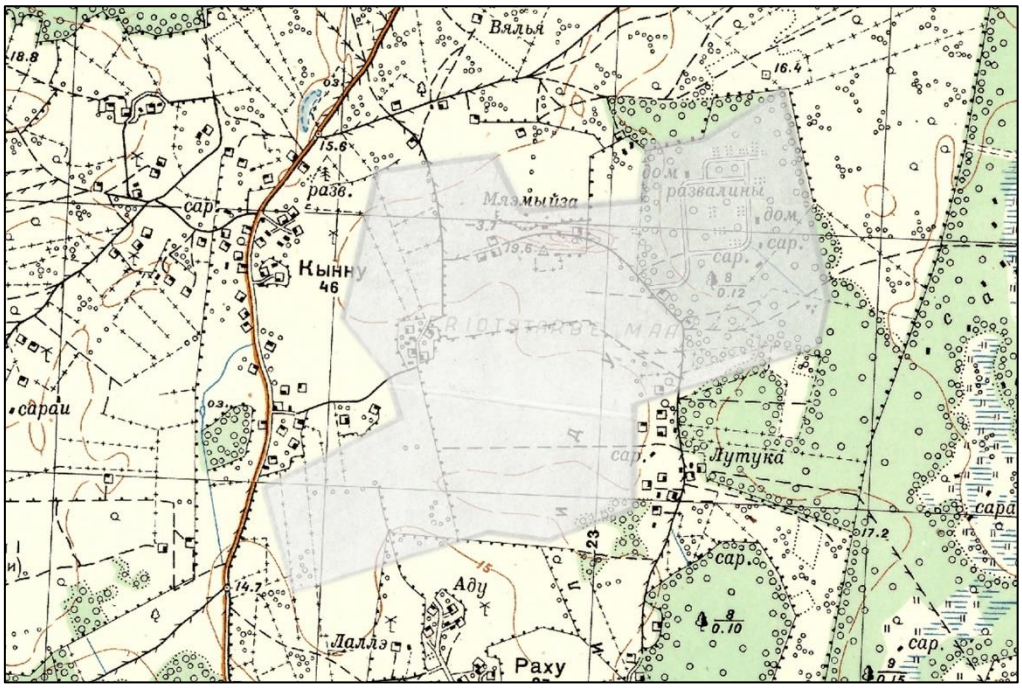

Skeem 7. Kõnnu lennuvälja maaeraldus (212 ha) 1956. aastast, koostatud 1940. aasta maaeralduse järgi. Aluskaart 1946. aasta topokaart. Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

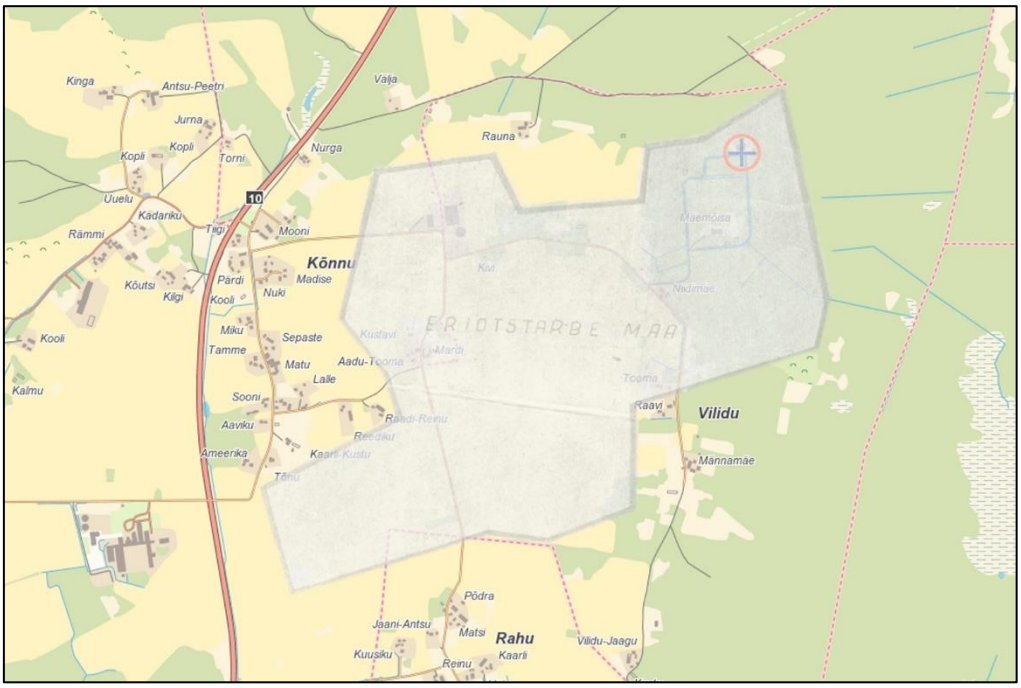

Skeem 8. Kõnnu lennuvälja maaeraldus (212 ha) tänapäevasel kaardil. Põhjast lõunasse on territooriumi suurus 1,5 km, kirdest loodesse 2 km.
Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

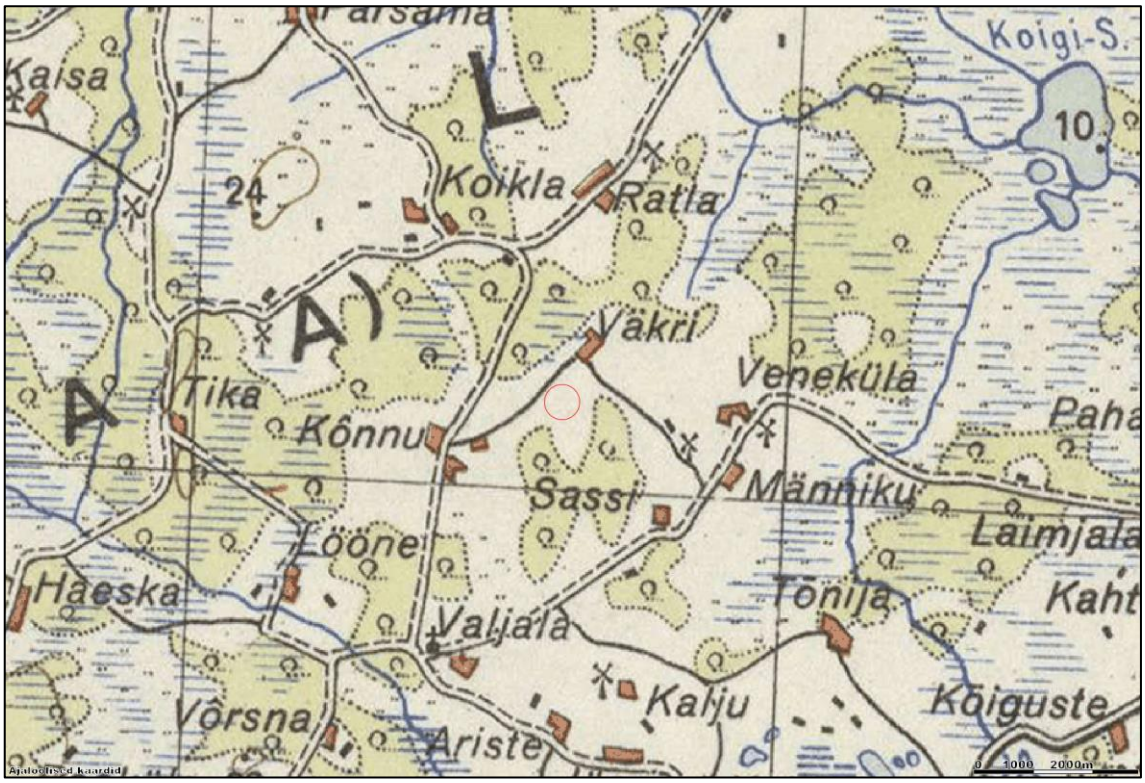

Skeem 9. Kõnnu lennuvälja linnaku asukoht 1943. aasta saksa kaardil.
Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

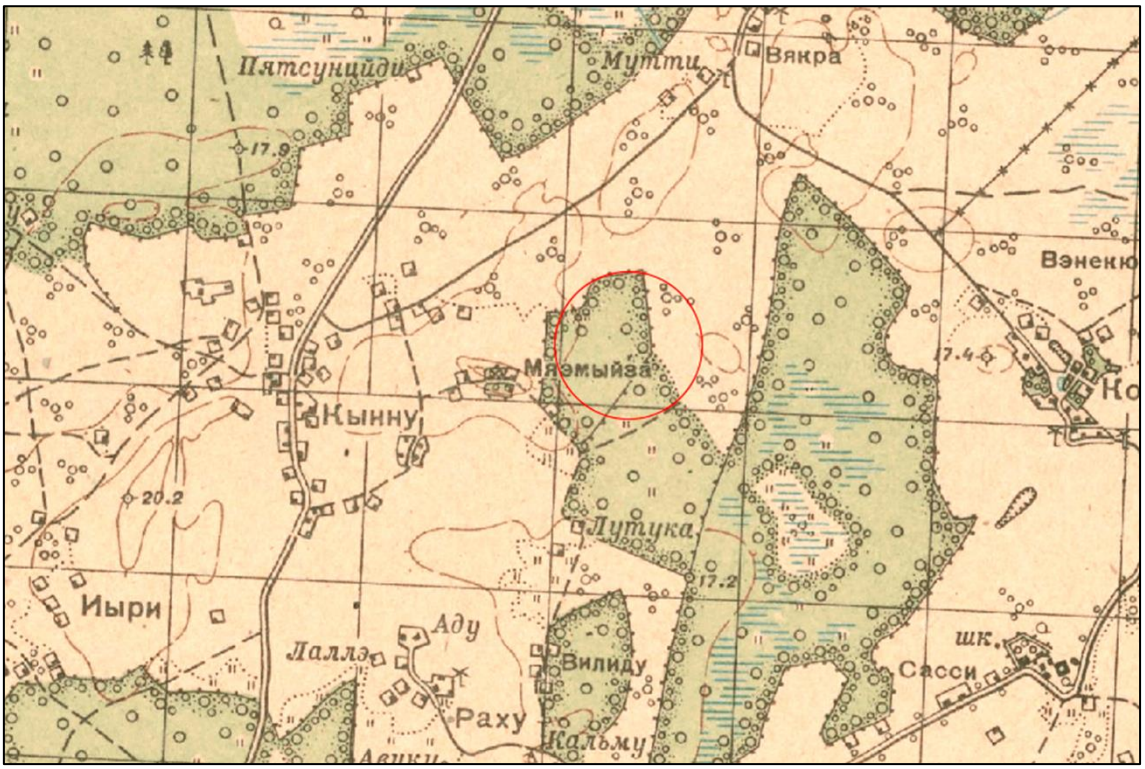

Skeem 10. Kõnnu lennuvälja linnaku asukoht 1943. aasta nõukogude topokaardil.
Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

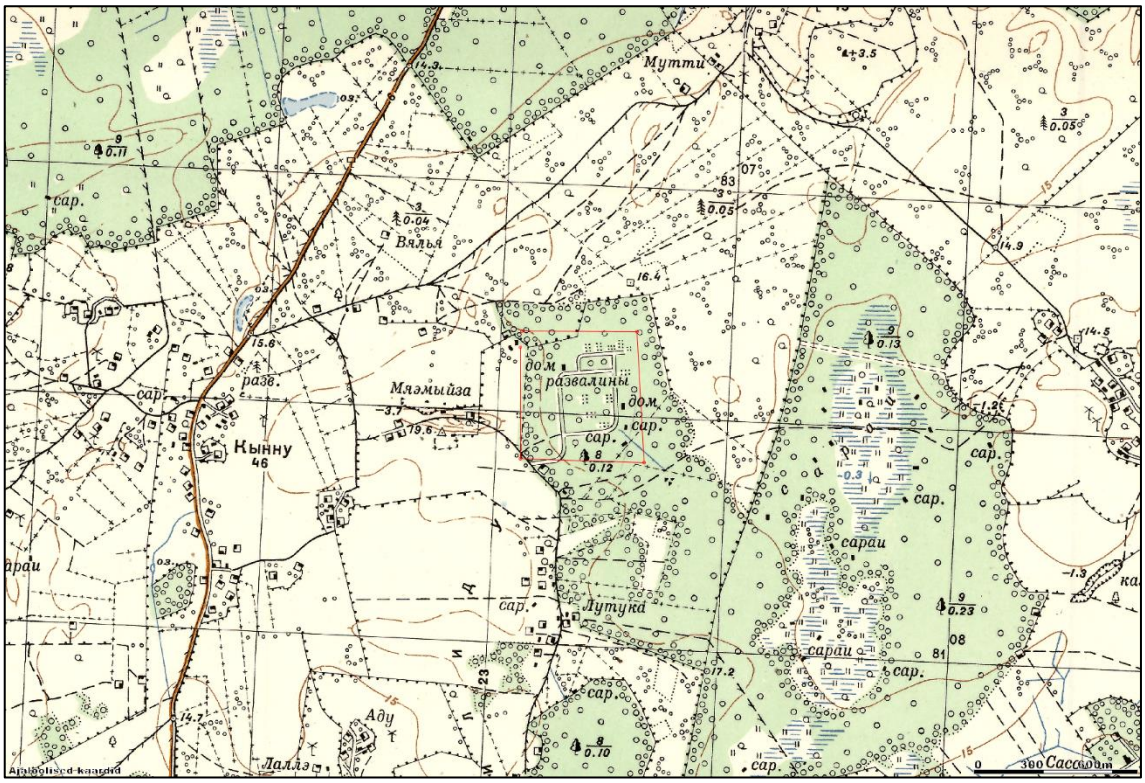

Skeem 11. Kõnnu lennuvälja linnaku asukoht 1946. aasta nõukogude topokaardil. Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

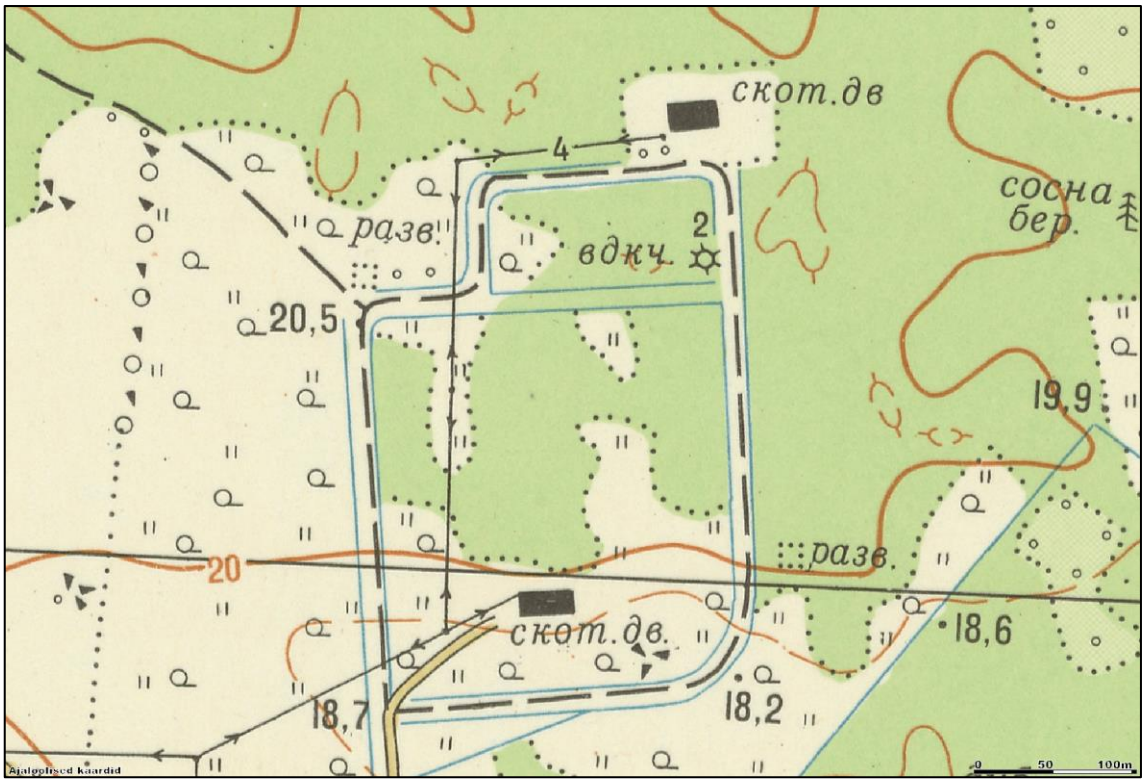

Skeem 12. Kõnnu lennuvälja linnak 1988. aasta nõukogude topokaardil.
Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

Skeem 13. Kõnnu lennuvälja linnak Saaremaal 1998. aasta aerofotol. Allikas Chrono Estonia

Skeem 14. Kõnnu lennuvälja linnak Saaremaal 2005. aasta aerofotol. Allikas Chrono Estonia

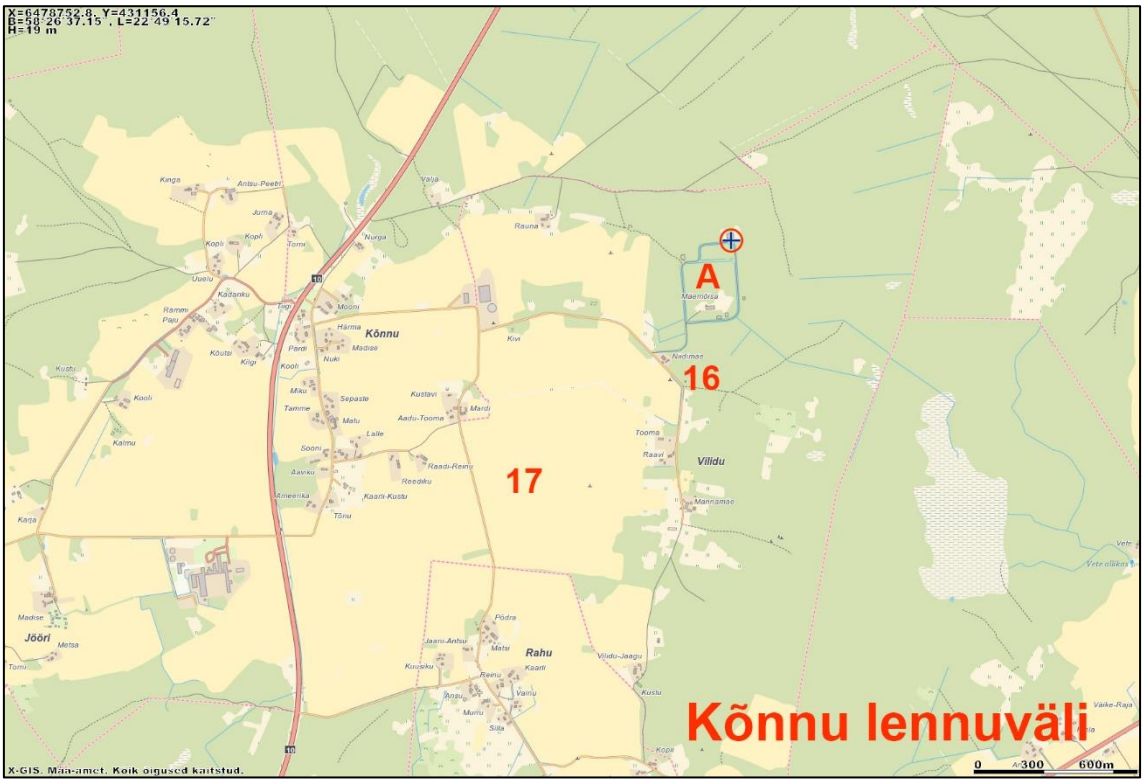

Skeem 15. Kõnnu lennuvälja linnak Saaremaal. Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

A – lennuvälja linnak
16 - gaasikamber
17 – lennuraja asukoht

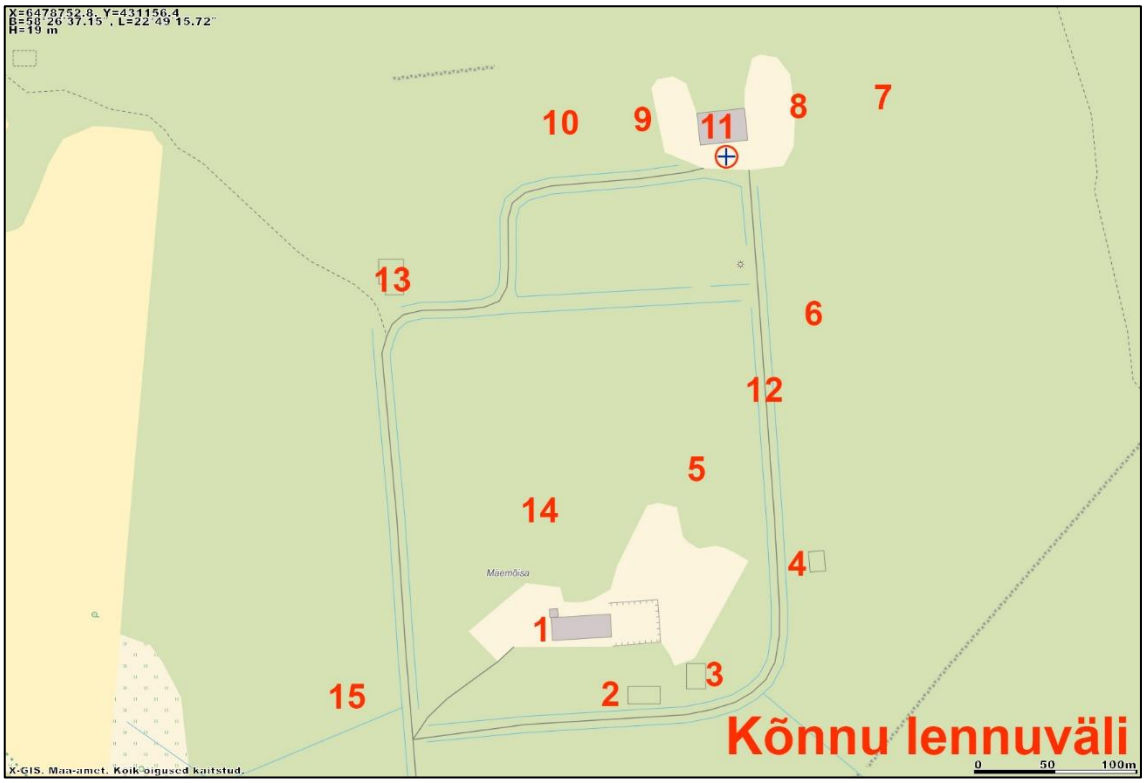

Skeem 16. Kõnnu lennuvälja linnak Saaremaal. Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

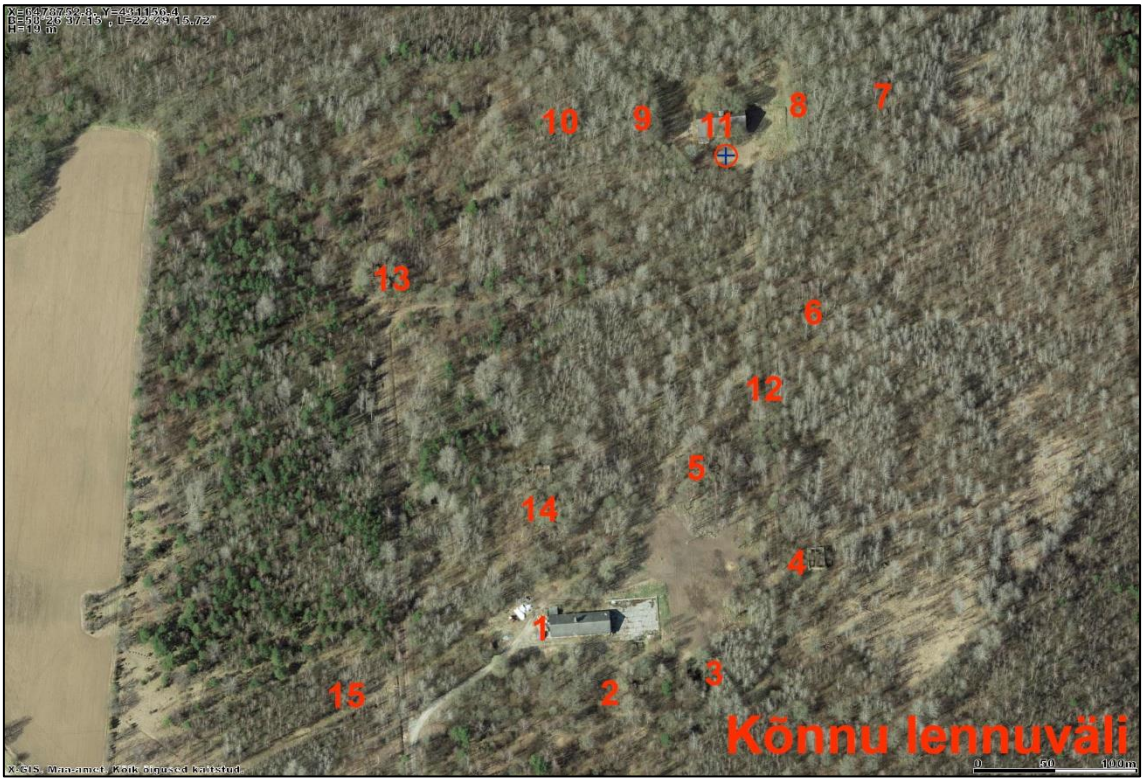

Skeem 17. Kõnnu lennuvälja linnak Saaremaal. Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

Skeem 18. Kõnnu lennuvälja linnak Saaremaal. Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

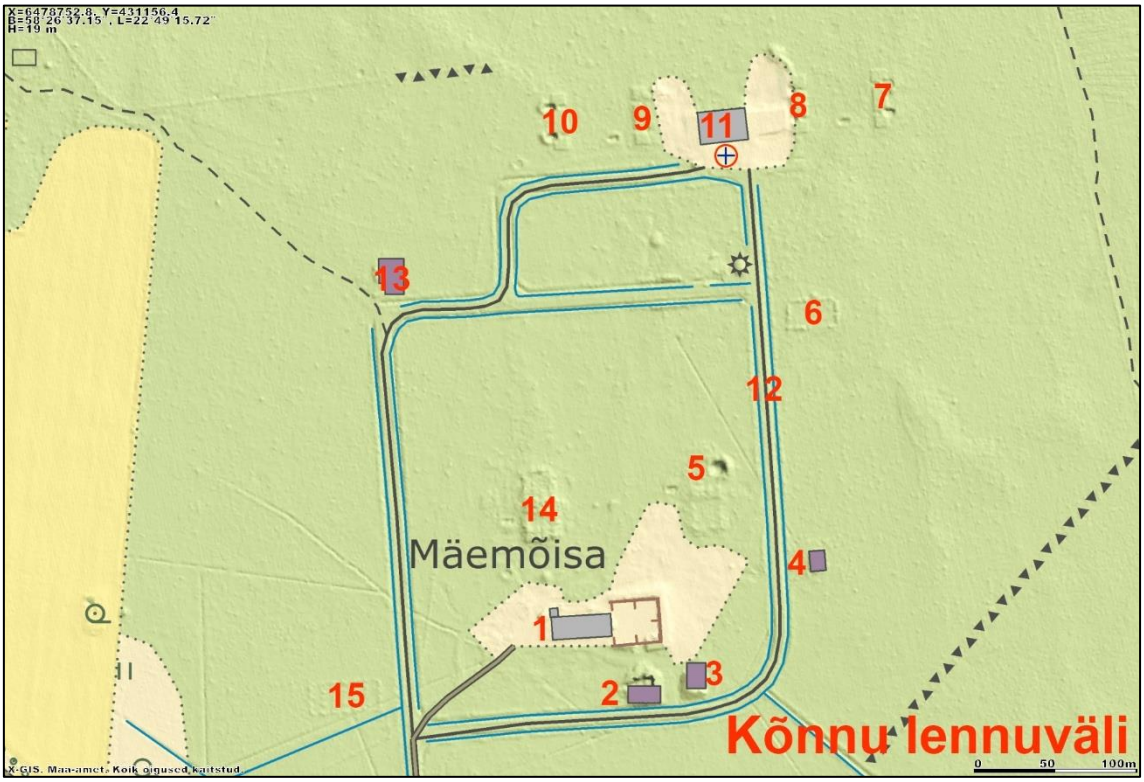

Skeem 19. Kõnnu lennuvälja linnak Saaremaal. Aluskaart: Maa-ameti Geoportaal

1 – karjalaut (kasutusel)
2-3 - kelder
4 – hoone vare
5 - kelder
6 – hoone ase
7-10 – kasarmu alusmüürid
11 – karjalaut (mahajäetud)
12 – linnaku tee
13-15 – hoone ase (vare)

3. Fotod

Foto numbri järel sulgudes on pildifaili number.
Nurksulgudes on objekti number asukohaskeemil.

Foto 1 (444). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [1].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 2 (445). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [1].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 3 (446). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [1].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 4 (447). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [1].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 5 (441). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [1].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 6 (455). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [1].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 7 (490). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [1].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 8 (452). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kelder [2].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 9 (457). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kelder [2] on väga suur, raudkividest otsaseina kõrgus on ligi 5 meetrit. Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 10 (459). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kelder [2].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 11 (453). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kelder [3].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 12 (462). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal.
Foto Mart Mõniste 12.11.2019. Kelder [3].

Foto 13 (463). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kelder [3].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 14 (470). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Hoone [4].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 15 (471). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Hoone [4].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 16 (477). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Hoone [4] müüris on läbisegi paekivi ja punased tellised. Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 17 (4). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Hoone [4].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 18 (488). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Hoone [4].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 19 (494). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kelder [5]. Raudbetoonist laetalale on laotud paekividest kumerus. Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 20 (496). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kelder [5].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 21 (501). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Hoone vundament [6].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 22 (502). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Hoone vundament [6].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 23 (504). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Hoone vundament [6].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 24 (515). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kasarmu alusmüürid [7].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 25 (517). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kasarmu alusmüürid [7].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 26 (518). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kasarmu alusmüürid [7].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 27 (520). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kasarmu alusmüürid [8].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 28 (522). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kasarmu alusmüürid [8].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 29 (526). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Kasarmu alusmüürid [8], taga paistab karjalaut [11]. Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 30 (508). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [11].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 31 (510). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [11].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 32 (531). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [11].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 33 (533). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [11].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 34 (535). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [11]. Tõenäoliselt on lauda ehitusel kasutatud 1940. aastal ehitatud hoone müüre, laetalade monteeritav raudbetoon on hilisemast ajast. Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 35 (538). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [11].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 36 (539). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Karjalaut [11].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 37 (468). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Linnaku ringtee [12].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 38 (498). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Linnaku ringtee [12].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 39 (506). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Linnaku ringteed [12] on ebatavaliselt laid – 5-6 meetrit, teeäärsete kraavide vahe on 10-11 meetrit.
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 40 (425). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Gaasikamber [16]. Pärandkultuuri info järgi olevat hoones gaasitamisega hävitatud täisid ja kirpe. Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 41 (426). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Gaasikamber [16].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 42 (428). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Gaasikamber [16]. Neljakandilise raudkivist hoone sisenurgad on 90 cm laiuselt laotud tellistega kumeraks.
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 43 (429). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Gaasikamber [16].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 44 (433). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Gaasikamber [16].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 45 (437). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Gaasikamber [16].
Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

Foto 46 (420). Kõnnu (Rahu) lennuvälja linnak Saaremaal. Vaade põllule, kus asus lennurada [17]. Foto Mart Mõniste 12.11.2019.

4. Täiendav info

Pärandkultuur

Kõnnu sõjaväebaas
https://infoleht.keskkonnainfo.ee/default.aspx?comp=objresult=parandobj&obj_id=-171931932

Kõnnu baasi gaasikamber
https://infoleht.keskkonnainfo.ee/default.aspx?state=14;-294849174;est;eelisand;;&comp=objresult=parandobj&obj_id=-1829031932

Kõnnu lennuki lugu: Hulk küsimusi on veel vastuseta

https://arhiiv.saartehaal.ee/2014/02/03/konnu-lennuki-lugu-hulk-kusimusi-on-veel-vastuseta/
Saarte Hääl 2.02.2014 Tõnu Veldre

Sügisel, kui kogusin materjali loo kirjutamiseks Koiklas ja Räägi küla juures Teise maailmasõja ajal alla kukkunud lennumasinatest, rääkis kohalik elanik Ants Nau mulle hoopis uuemal ajal juhtunud lennukatastroofist Saaremaa kohal.

Nimelt kukkus eelmise sajandi seitsmekümnendate aastate lõpus või kaheksakümnendate alguses Valjala vallas Kõnnu küla juures alla Nõukogude hävituslennuk. Tuleb tunnistada, et vaid kolmkümmend aastat tagasi juhtunu on pealtnägijate jaoks muutunud tänaseks üsnagi ebamääraseks. Igaüks mäletab juhtunut omamoodi. Lisaks on andekad jutumehed lisanud tegelikult juhtunule ka natuke värvi. Ikka selleks, et huvitavam oleks.

Mis siis tol päeval ikkagi juhtus?

Kohalike jutu järgi startis lennuk Haapsalu sõjaväelennuväljalt. Seda, kuhu ja milliseid riiklikult tähtsaid sõjalisi ülesandeid punakotkas täpselt täitma suundus, ei saa me ilmselt kunagi teada. Igatahes Lodi talu taha metsa ta maha sadas.

Ants Nau käis sündmuskohta kaemas järgmisel hommikul. Eelmisel õhtul nii nelja-viie vahel oli kolmekümneaastase bussijuhistaažiga mees kodus parajasti bussi parandamas, kui käis hirmus pauk. Kuuldused lennuõnnetusest jõudsid varsti ka Koiklasse. Hommikul oli kukkumiskohal näha veel suitsev vrakk ja maa sees oli korralik auk. Veiste karjamaa oli sõdurite poolt sisse piiratud ja sündmuskohale väga lähedale ta siis ei pääsenud. Tõenäoliselt oli lennuk plahvatanud juba metsa kohal.

Naule jäid eriti meelde puude otsast alla rippunud kuulipildujalindid. Kallemäelt kahe veoautoga saabunud sõdurid korjasid suuremad lennukitükid kokku. Lenduril oli õnnestunud enne plahvatust katapulteeruda ja ta jäi ellu.

Siinkohal tasub tähelepanu juhtida sellele, et Kõnnu külasid on Saaremaal kaks. Õnnetus juhtus Valjala külje alla jäävas Kõnnus, mitte Pihtla vallas. Kui Saarte Hääl sügisel ühenimelistest küladest loo tegi, rääkis toona juhtunust ajakirjanik Ivika Laanetile Kõnnu külavanem Raimo Kald.

“Olime just koos abikaasa Mailaga aiamaal. Mina olin sinnapoole seljaga ja äkki Maila ütleb, et vaata, mis sealt nüüd alla tuleb! Kui ma siis ümber keerasin, oli lennuk juba maha kukkunud ja plahvatanud. Nägin ainult suitsupilve ja põlevaid kadakaid,” kirjeldas Kald juhtunut. Veidi aega hiljem leitud metsast puu otsast üles ka lendur, kes palunud end Haapsallu viia, teadmata, et asub hoopis Saaremaal.

Jaanuari algul lennukit otsimas

Et talv end sel aastal kaua oodata laskis, otsustasin kevadeks mõeldud otsimisretke kohe teoks teha. Ants Nau oli nõus teejuhiks tulema. Kohtusime Koikla poes, kus ta parajasti pensioni ootas. Et väljas tibutas vihma, ajasime juttu poes. Kohalikud mehed olid kõik lennuõnnetustest kuulnud. Aga ikka neist Teise maailmasõja aegsetest. Kui neile selgeks sai, et jutt käib Kõnnust, arvas üks neist, et see polnud ju üldse nii ammu.

Vene sõdurid olla suuremad lennukijupid kokku korjanud. Pammast saabunud kohale eesti keelt kõnelev ohvitser, kes küsinud otse: “Kus see meie mees siis persetpidi puu otsas rippus?”

Meeste jutu järgi oli hädamaandumiskohta otsinud lenduril olnud kaardi peale märgitud 1940. aastal baaside lepingu järgi Kõnnusse ehitatud lennuväli. Siis saadi kasarmud küll valmis ja lükati ka plats siledaks, aga aeg oli ju edasi läinud. Kasarmud lammutati ära juba Saksa ajal,

sest külameestel oli ahjukive tarvis.

Töökojamehed olid üritanud lennuki allakukkumiskohast korjatud metallist nugasid teha, aga see teras polevat selleks kõlvanud. Ega sinna metalli suurt maha jäänudki, sõdurid olid kummargil ahelikus liikudes suurema osa metallist kokku korjanud. “Nagu pihlaksemarju noppisid,” muhelesid mehed poeleti juures vanu aegu meenutades.

Vahepeal oli Ants pensi kätte saanud. Toidukott tõsteti poe kõrvalruumi hoiule. “Rattasarve seda jätta ei saa, sest muidu pistavad kassid sardellid nahka,” kurtis ta.

Kuivastu–Kuressaare teelt pöörasime vasakule. “Seda teed siin see aeg ei olnud,” selgitas Ants. Kui olime vana talumaja juurde jõudnud, arvas ta, et vahepeal on puud suuremaks kasvanud ja lennuki allakukkumiskoha leidmine polegi nii lihtne. Ka talust ei õnnestunud infot saada, sest ainsa elusolendina andis endast valjuhäälselt märku ketis olev koer.

“Lähme sõber Volli juurde, küll tema teab,” pakkus Ants. Kuigi ületasime vaid maantee, olime tegelikult juba Jööri külas. Lipu Volli oli sõpra nähes rõõmus, kuid tunnistas meie pettumuseks, et teda pole rauakola kunagi huvitanud ja lennuki allakukkumiskohas tema käinud pole. “Aga lähme poisi juurde. See vedas sealt mingeid juppe ära,” kutsus Volli. Õnneks elab vahepeal talunikuks ja Jööri külavanemaks kasvanud “poiss” Jaanus Lipp sama õue peal kõrvalmajas.

Jaanusel on toonased sündmused veel hästi meeles. “Me olime Singi Jaaniga rohujahus [rohujahuveskis] tööl,” alustas ta. Aasta võis siis olla 1979. “Jaan parandas sapakat. Sel polnud uksi ega kapotti, aga sellega me kohale kihutasime,” muheles Jaanus.

Eriti lähedale nad siiski ei pääsenud. Sõduriteahelik oli juba ees. Lennuk oli tulnud Valjala poolt. Põllu peal vedeles “kresla” (lenduriiste). Lendur ise olnud peaaegu suure tee ääres männi otsas. “Otsa Ain läks teist alla võtma. Lendur tõmbas püstoli välja,” meenutas Jaanus.

Siinkohal meenus isa Vollile, et poiss kruvis ju tollesama “tooli” küljest ära selle seadme, mis lenduri õnnetuse korral välja viskab. “Ju see püssirohuga töötas, sest tegi vaid plõks, kui keerata,” oletas Volli. Jaanuse sõnul keeras ta jupi “tooli” küljest lahti taskus olnud kopikaga, sest kruvikeerajat tal kaasas polnud. Õhus tiirutanud helikopter, mis otsis ilmselt lennukirususid.

Jutuvestmise ajal oli Jaanus plaatimistööga ühele poole saanud. Istusime džiipi ja sõitsime tema juhtimisel lennuki allakukkumiskohta.

Antsu äratundmisrõõmuks oli koht peaaegu seesama, mida tema arvanud olevat, lihtsalt toonasel karjamaal kasvavad nüüd korralikud männid. Lennuki kukkumiskohast jäänud auk eriti sügav ei ole. Jaanuse jutu järgi oli aga plahvatusel tekkinud lööklaine nii tugev olnud, et kuumus ulatus lähedal oleva majani, mis nüüdseks puude tagant enam ei paistnudki. Majaperemees oli talle rääkinud, et kui pauk käis, siis mehel dressipüksid jalas laperdasid. [...]

Pool lennukitiiba on hoiul Sõrve militaarmuuseumis

Sellega võikski loole joone alla tõmmata. Lisada võib veel nii palju, et 2010. aastal annetati Sõrve militaarmuuseumile osa Kõnnus alla kukkunud lennuki tiivast. Lennukitüki loovutaja sõnul vedasid nad metallikamaka ära Kallemäe raketibaasi aia taga laiunud prügimäelt 1990. aastate alguses. Et sellele otstarvet ei leitud ja vanarauda ei täinud ta seda ka viia, vedeles tükike ajalugu pea kakskümmend aastat talu taga karjamaal.

Lennukitiiva annetaja rääkis tookord, et lenduri arvates kukkunud ta hoopis Gotlandi saarele. Sellest ka tema agressiivne relvaga vehkimine.

Lennuki margi kohta ei osanud tiivaomanik midagi öelda. Lennundusajaloo huviliste oletuse järgi võis tegemist olla MiG-23-ga.

Siinkohal kutsuksin inimesi üles saatma ajalehele oma mälestusi Kõnnu lennuõnnetusest. Eriti huvitab meid, mis kuupäeval ja aastal see täpselt juhtus. Samuti ootame naljakaid lugusid punasõdurite askeldamisest lennuki allakukkumiskohas. Ning võib-olla on kellelgi kuuri all säilinud veel lennukijuppe?

[kommentaarides pakutakse lennuki allakukkumise ajaks 1981. aasta aprilli või maid.]